

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ**

**А.А.АЛТМЫШБАЕВ атындагы ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА
СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨ ИНСТИТУТУ**

**К.КАРАСАЕВ атындагы
БИШКЕК ГУМАНИТАРДЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ Д 09.19.591

**Кол жазма укугунда
УДК: 101:621.3(575.2) (04)**

АРЫПБЕКОВА КАЙЫРКУЛ БАКТЫГУЛОВНА

**МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫН ГЕНЕЗИСИНИН ЖАНА
МААНИ - МАҢЫЗЫНЫН ФИЛОСОФИЯЛЫК АНАЛИЗИ**

09.00.11 - социалдык философия

Философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2019

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин философия жана гуманитардык дисциплиналар кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси:

Амердинова Магира Мунаждиновна
философия илимдеринин доктору,
И.Арабаев атындагы КМУнун философия
жана гуманитардык дисциплиналар
кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттери:

Бөкөшов Жамгырбек Бөкөшович
философия илимдеринин доктору,
профессор, Кыргыз-Түрк «Манас»
университетинин философия бөлүмүнүн
башчысы
Илебаева Айгүл Курманбековна
философия илимдеринин кандидаты,
КР УИАнын ФУжССИИнун ага илимий
кызматкери

Жетектөөчү мекеме:

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин философия,
маданияттын теориясы жана тарыхы
кафедрасы, 720033, Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., Манас пр. 101.

Диссертациялык иш 2019-жылдын “18” октябрында саат 12.00дө. Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун жана К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин алдындагы философия илимдери боюнча докторлук (кандидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.19.591. Диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265-а.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасында (720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265-а.), андан тышкары К.Карасаев атындагы БГУнун китепканасында (Бишкек шаары, Тынчтык пр. 27) жана диссертациялык кеңештин сайтында таанышууга болот www.fil.kg. Онлайн коргоонун паролю: 2626245259

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, философия
илимдеринин кандидаты**

Асанов Ж.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Кийинки 15 жыл аралыгында коомго таасирин тийгизип, анын өнүгүшүнө түрткү берип жаткан тенденциялардын ичинен коомду маалыматташтыруу жана маалыматтык реалдуулукту калыптандыруу проблемасы алдыңкы планга чыгып жатат. XXI кылымдын экинчи он жылдыктарында коомдун маалыматташтырылышы глобалдык масштабга жетип, эми анын негативдүү эффекттери жана маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу сыяктанган проблемалары келип чыкты. Цифралык трансформациялоо программасынын «Таза коом» долбоорун өлкөнү кайра түзүүчү жана жаңы заманбап цифралык платформаны калыптандыруучу программа катарында талкуулоо көз карашынан алганда, бүгүнкү күндө өнүгүп жаткан маалыматташтыруу процессинин позитивдүү жана негативдүү тенденцияларын изилдөө жана маалыматтык технологиялардын келечектеги өнүгүү багыттарын божомолдоо актуалдуу проблемалардан болуп саналат.

Маалыматтык коомго өтүү башталгандан тартып, маалымат уламдан улам экономикалык да, башка да ресурстардан болуп баратат, ал аз келгенсип активдүү пайдаланылган башка ресурстардын ичинен ишенимдүү түрдө алдыга чыкты. Бүгүнкү күндө маалыматтык ресурстардын түрлөрү, асыресе аларды ишмердиктин ар кайсы чөйрөлөрүндө пайдалануу алигиче жетишерлик изилдене элек. Азыр маалыматты пайдалануу деңгээлин бир топ даражада адам жашоосунун сапаты, бүтүндөй коомдун социалдык-экономикалык өнүгүү келечегин шарттайт, ошондон улам аларды адамдын жана адамзаттын кызыкчылыктарына көбүрөөк эффективдүү жана коопсуз пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуш үчүн, так ушул маалыматтык ресурстардын системдик-методологиялык анализи ашкере актуалдуу.

Маалыматташтыруу процесси туруктуу өнүгүү жолуна өтүүгө көмөк көрсөтүшү керек, ал эми келечектеги маалыматтык коом экологиялык жактан коопсуз коом болгону абзел. Маалыматташтыруу процессинин стихиялуу өнүгүшү бүтүндөй коомду жагымсыз натыйжаларга алып келиши мүмкүн. Ушундан улам маалыматтык коопсуздук проблемасын изилдеп иштеп чыгуу өзгөчө актуалдуу, ал коопсуздуктун калган бардык формалары менен түрлөрүнүн ичинен биринчи даражадагы мааниге ээ. Изилденүүчү теманын актуалдуулугу ошондой эле маалыматташтыруу, маалыматтык коом, маалыматтык ресурстар, маалыматтык коркунуч жана коопсуздук, маалыматтык технологиялар сыяктуу социалдык-философиялык түшүнүктөрдүн өтө зарыл керектөөсүн жана адамга, коомго, глобализация процессине, жалпы адамзаттык жана глобалдык проблемаларды чечүүгө таасир берүүчү пландагы алардын ролун тактоо аркылуу аныкталат.

Диссертациянын темасынын илимий программалар жана негизги илимий-изилдөөчүлүк иштер менен болгон байланышы. Тема И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илим изилдөө иштеринин (ИИИ) планына кирет.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси коомду маалыматташтыруу процесси менен анын коопсуз өнүгүүсүн камсыз кылуучу өз ара байланыш болуп эсептелет. **Предмети** коомду маалыматташтыруунун социалдык-философиялык аспектилери жана Кыргызстандын туруктуу өнүккөн коомго өтүү контекстиндеги маалыматтык коопсуздук болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн негизги максаты жаңы цивилизациялык парадигманы ишке ашырууга түрткү берген маалыматтык чөйрөдөгү өнүгүү тенденциялары, анын коопсуздугун жана коомду маалыматташтыруунун проблемалары менен байланышкан социалдык-философиялык аспектилерин ачып берүүдө турат.

Алдыга коюлган максатка жетүү үчүн изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттери аныкталды:

- коомдогу маалыматтык технологиялардын генезисин жана маани-маңызын иликтөө;
- коомду маалыматташтыруунун негизги тенденцияларын ачып көрсөтүү;
- маалыматтык технологиялардын маани-маңызын ноосфералык интеллекттин калыптануу процессинде ачып берүү;
- коомду маалыматташтыруунун негативдүү эффектерине анализ жүргүзүү;
- Кыргызстандагы маалыматтык технологиялардын ролун ачып берүү;
- маалыматтык технологиялардын улуттук коопсуздук системасындагы негизги багыттарын бөлүп көрсөтүү.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы. Кыргызстанда туруктуу өнүгүү стратегиясы жана маалыматтык коопсуздук менен диалектикалык өз ара байланыштагы бир топ татаал жана көп кырдуу маалыматташтыруу темасына арналган социалдык-философиялык изилдөө бүгүнкү күнгө чейин жүргүзүлө элек.

Илимий жаңычылдык статусу бар бир нече натыйжалар алынды:

- бүгүнкү күндөгү коомдун трансформациялануу этаптарына, маалыматтык технологиялардын генезисине жана өнүгүшүнө философиялык анализ жүргүзүлдү;
- кыргыз коомундагы маалыматташтыруунун негизги технологиялары жана механизмдери ачып көрсөтүлдү;
- маалыматтык технологиялар ноосфердик интеллекттин калыптануу процессинде маанилүүлүгү аныкталды;
- адам, коом, мамлекет, дүйнөлүк коомчулук жана ушул мейкиндиктин ж.б. өнүгүү биосферасы үчүн маалыматтык коопсуздуктун негизги багыттары жана аспектилери бөлүп көрсөтүлдү;
- маалыматтык ресурстарды калыптандыруунун жана пайдалануунун онтологиялык, гносеологиялык, аксиологиялык, прагматикалык, коммуникативдик, башкаруучулук жана божомолдоочулук аспектилери аныкталды;

- маалыматтык коомдун социалдык өнүгүүсүндөгү эки ача туруксуз өнүгүү моделинин аяктап бараткан стадиясы катарындагы жана туруктуу өнүгүү моделинин баштапкы стадиясы катарындагы ролу ачылды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар маалыматташтыруунун негизги позитивдүү цивилидик тенденцияларын мындан ары да илимий-теориялык жактан иликтеп үйрөнүү үчүн:

- маалыматты өнүгүүнүн приоритеттүү ресурсуна айландырууга;
- адамзаттын интегралдык интеллектин калыптандырууга;
- маалыматтык коомдун орноосуна.

Изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негиздери.

Маалыматтык технологиялардын өнүгүүсүн социалдык-философиялык талдоо азыркы коомдун трансформациясынын жыйынтыгы катары. Дүйнөнүн маалыматтык технологияларынын коопсуз аспекттерин табуу таануучулук жана методологиялык мааниге ээ. Максатка жетишүү жана коюлган милдеттерин чечүү үчүн объективдүүлүк, тарыхыйлуулук, системалуулук, анализ жана синтез, салыштырма анализ ж.б. сыяктуу илимий таануунун принциптери жана методдору колдонулган. Изилдөө процессинде, илимий булак жана изилдөө предмети катары белгилүү философ-окумуштуулардын: О.Тогусаков, Н.Саралаев, Элебаева, М.Амердинова, Т.Каракеев, А.Брудный, М.Жумагуловдун эмгектери пайдаланылган. Эпистемология жана анын теориялык-методологиялык негиздери тууралуу биздин түшүнүктөрүбүздүн өнүгүшүнө белгилүү совет жана орус философтору өз салымдарын кошушкан: Р.Ф.Абдеев, К.К.Колин, А.Н.Кочергин, И.А.Кушнаренок, Н.Н.Моисеев, А.И.Ракитов, А.Д.Урсул. Маалыматтык коом концепциясынын Батышта бекемделишине жана популяризацияланышына чоң ролду Д.Белл, Э.Тоффлер, Т.Стоуньер, А.Турен, У.Дайзард, М. Кастельстин эмгектери ойногон.

Диссертациялык изилдөөнүн теориялык маанилүүлүгү

Маалыматташтыруунун жана маалыматтык коопсуздуктун биримдигин ачып көрсөтүү менен аныкталат. Маалыматташтыруунун жана маалыматтык коопсуздуктун концептуалдуу анализи Кыргызстанда маалыматтык технологияларды ишке ашыруу боюнча программаларды иштеп чыгууда пайдаланылышы мүмкүн. Изилдөөнүн натыйжаларын маалыматташтырууга жана маалыматтык коопсуздук проблемаларын иштеп чыгууга кошкон теориялык салым десе да болот. Изилдөөнүн натыйжалары, өлкөнү кайра түзүү программасы, маалыматтык технологиялар жөнүндөгү илимий түшүнүктү толуктайт жана өнүктүрөт, туруктуу өнүгүү проблемаларына маалыматтык мамилени жана заманбап жаңы цифралык платформаны калыптандырат. Иштин мазмунундагы идеялар жана тыянактар ушул проблема боюнча илимдин жана техниканын философиясын изилдөөнү андан ары улантыш үчүн негиз боло алат. Диссертациянын материалдарын илимдин жана техниканын философиясы боюнча, социалдык экология жана социалдык информатика боюнча, табият таануунун бүгүнкү күндөгү концепциялары боюнча лекциялык курстарда, ошондой эле туруктуу

өнүгүүнүн жана коопсуздуктун философиясынын проблемалары боюнча курстарда пайдаланса болот. Маалыматтык технологиялардын философиялык экспликациясы азыркы Кыргызстандын рухий, саясий жана социалдык турмушунда болуп жаткан өзгөрүүлөрдү аңдап түшүнгөнгө мүмкүнчүлүк берет.

Бул диссертациялык изилдөө белгилүү деңгээлде теориялык жана практикалык мааниге ээ. Алар: маалыматташуу технологиясын позитивдүү жана негативдүү коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасирлери жана философиянын илим, техника менен тыгыз байланышын изилдөө, окуп үйрөнүүгө жардам берет.

Изилдөөнүн практикалык мааниси.

Диссертант илимдин, техниканын жана философиянын биримдигинен чыгып, бүгүнкү күндөгү философиялык-методологиялык, табигый илимдик, техникалык, маалыматтык жана ноосфердик-экологиялык адабияттардын кеңири спектрине таянды. Изилдөөнүн теориялык-методологиялык принциптеринин, тыянактарынын жана натыйжаларынын философиялык, экономикалык, социологиялык, саясат таануучулук проблемаларга түздөн түз тиешеси бар жана лекцияларда, практикалык сабактарда, философия, саясат таануу, социология, экономика боюнча ОМК түзгөндө, ошондой эле бүгүнкү Кыргызстанда маалыматтык коопсуздук жана туруктуу өнүгүү проблемаларына маалыматтык мамиле орун ала баштаганын изилдегенде пайдаланылышы мүмкүн.

Коргоого сунушталган негизги жоболор:

1. Коомдун азыркы этаптагы өнүгүүсүндө элдердин ортосундагы өз ара маалымат алышуу аракети көбүнчө материалдык алып жүрүүчүгө катталып (эреже катары, бул документтер же документтер топтому), керектөөчүлөрдүн (пайдалануучулардын) кеңири чөйрөсүнө арналып, маалыматтык системаларга жайгаштырылып, жөнгө салынган жана системага түшкөн маалыматтык ресурстардын жардамы аркылуу ишке ашырылат. Маалыматтык ресурс түшүнүгүн практика жүзүндө илимий билимдин бардык тармагында колдонсо болот, ал маалымат түшүнүгүнө удаа жалаң дисциплиналар аралык эмес, ошондой эле жалпы илимий категория болуп калды.

2. Маалыматташтыруу процесси коомдун туруксуз модели катарында (негизинен анын постиндустриалдык стадиясында), ошондой эле XXI кылымда дүйнөлүк коомчулук өтүп жаткан туруктуу өнүккөн модели катарында өнүгө алат. Бирок, биринчисинде, маалыматташтыруунун өнүгүшү адам, коом, дүйнөлүк коомчулук жана биосфера үчүн толук коопсуз боло албайт, ал түгүл коомдун кризистик абалынын андан ары жогорулашына алып келиши да мүмкүн. Туруктуу өнүгүү принциптерине ылайык келген маалыматташтыруу тенденциялары өнүгүүнүн жаңы цивилизациялык моделинде сакталат. Алар төмөнкүлөр: адамдын жана коомдун маалыматтык керектөөлөрүнүн өсүшү; маалыматтын цивилизациянын андан ары интенсивдүү өнүгүшүн аныктаган ресурска айланышы; маалыматтын

системдүүлүгү; коомду интеллектуалдаштыруу жана виртуалдаштыруу; инфосферанын орун ала башташы; маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу; билимдин глобалдык банкын жана адамзаттын интегралдык интеллектисин калыптандыруу; маалыматтык коомдун орун алышы.

3. «Маалымат» жана «маалыматтык ресурс» түшүнүктөрү философиялык жана жалпы илимий мазмуну бар бир нече аспекттерди киргизет. Маалыматтык ресурстарды калыптандыруунун жана пайдалануунун жүрүшүндө төмөнкү аспекттер табылды: онтологиялык, гносеологиялык, аксиологиялык, прагматикалык, коммуникативдик, башкаруучулук жана божомолдоочулук.

4. Маалыматташтыруунун позитивдүү натыйжалары менен бирге негативдүү эффекттери да көрүнө баштады. Алар «цифралык теңсиздик, компьютердик кылмыш, ойломдун «машиналык» стилин калыптандыруу, техностресс, адамдардын реалдуу дүйнөгө болгон кызыгуусунун төмөндөшү, компьютеромания ж.б. сыяктуу маалыматтык кооптонуулардын жана коркунучтардын пайда болушуна алып келет. Маалыматташтыруу процессинин негативдүү эффекттери, ошолор менен байланышкан маалыматтык кооптонуулар жана коркунучтар диссертацияда адам ишмердигинин негизги чөйрөлөрү боюнча системага салынды: экономикалык, саясий, аскердик, социалдык жана рухий-маданий.

5. Коомду маалыматташтыруу жана аны менен имманенттүү байланышкан маалыматтык коопсуздук глобалдык масштабга жетти, бирдиктүү дүйнөлүк маалымат мейкиндиги калыптанып жаткан шартта адамзаттын жашап кетишине таасирин тийгизген факторго айланып кетти. Кыргызстан жарандардын турмушуна, коомго, мамлекетке дүйнөлүк коомчулукка жана биосферага маалыматтык технологияларды киргизүүнүн активдүү фазасына өттү: ушул маалыматтык мейкиндикти өнүктүрүү; туруктуу социоэкоөнүгүүгө өтүүгө глобалдык маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуунун позитивдүү таасири.

6. Маалыматтык коомдун орун алышы туруктуу эмес өнүгүү моделинен (негизинен постиндустриалдык коомдун алкагында) башталат. Ушул моделде маалыматтык коомдун жарым жартылай (глобалдык эмес) калыптануусу жүрөт. Туруктуу коомго өткөндө гана коопсуздуктун бардык түрлөрүн камсыз кылуунун принципалдуу мүмкүнчүлүгү болот. Туруктуу өнүгүү жолуна өтүү процессинде маалыматтык коом туруктуу өнүгүү моделинин баштапкы стадиясы катары болот, анын маалыматтык өбөлгөлөрүн жана негизин жаратат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Иште биринчи жолу маалыматтык технологиялардын маани-маңызы; алардын өнүгүү өзгөчөлүктөрү, ноосфердик интеллектти калыптандыруудагы ролу социалдык - философиялык планда анализделди.

Изилдөөнүн апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору автордун эл аралык илимий-практикалык конференцияларда жасаган докладдарында жана сөздөрүндө чагылдырылган.

Иштин курамы. Диссертация киришүүдөн, 6 параграфты камтыган 2 баптан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертациялык иштин жалпы көлөмү 152 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү бөлүмүндө изилдөө темасынын актуалдуулугу, теманын изилденишинин азыркы деңгээли негиздемеленет, анын объекти жана предмети, максаты жана милдеттери, теориялык-методологиялык негизи аныкталат, илимий жаңычылдыгы, практикалык мааниси, коргоого алып чыгарылуучу жоболору ачылат, изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациялары сунушталат.

“Маалыматтык технологиялар жана азыркы коомдун трансформациясы” аттуу биринчи бөлүмдө маалыматтык технологиялардын генезиси жана эволюциясы жана жыйынтык катары азыркы коомдун трансформациясы, ошондой эле маалыматтык коопсуздуктун айрым теориялык-методологиялык маселелери ачылган.

Биринчи параграф “Коомдогу маалыматтык технологиялардын генезиси жана өнүгүшү” деп аталып, анда маалыматтык технологиялардын өнүгүү тарыхы, коомдун өнүгүү концепциясы, социалдык процесстин эволюциясы, этаптары каралган.

Эң эле популярдуу концепциялардын бири болуп, Е.Е.Перчуктун (авторефератта берилген авторлордун эмгектердин толук аталыштары пайдаланылган адабияттардын тизмесинде келтирилген) пикири боюнча маалыматтык коомдун азыркы концепциясынын калыптанышына негиз катары кызмат кылган, постиндустриалдык коомдун концепциясы саналат. Постиндустриалдык коом иштетүүчү болуп саналат, анда адам баласынын ишмердүүлүгүнүн ар бир сферасы башка сфералар менен тыгыз байланышкан болушат. Эгер индустриалдык коом машиналык технологияларга негизделген болсо, анда азыркы коом маалыматтык-интеллектуалдык технологиялардын таасири астында калыптанат. Д.Белл постиндустриалдык коомдун жаңы шарттарындагы компьютерлер жана телекоммуникациялардын жетектөөчү ролун да белгилейт, бул каражаттарды ал маалыматтык эранын негиздерине таандык дейт, мындан постиндустриалдык коом маалыматтык коомго карай өткөөл этап болуп саналат деп тыянак чыгарууга болот. Бирок, постиндустриалдык коомдун жана анын негизинде маалыматтык коомдун калыптанышы бардык социалдык-экономикалык карама-каршылыктардын жана адамзаттык ааламдык көйгөйлөрүнүн чечилишине түз эле алып барбайт.

Азыркы маалыматтык коомдун тенденцияларын талдоону белгилүү теоретик М.Кастельс ааламдашуу процессине чоң көңүл буруу менен берет, ал маалыматтык технологияларда жүргөн жана адам баласынын ишмердүүлүгүнүн дээрлик бардык тармактарын камтыган революциянын азыркы дүйнөгө карата фундаменталдык таасирлерин баалоого мүмкүндүк берүүчү бирдиктүү теорияны түптөгөн. Ааламдашуу процессин жана анын коомго тийгизген таасирин карап чыгуу.

“Маалыматтык коом” термини япон окумуштуусу К.Кояма тарабынан сунушталган. Маалыматтык коом концепциясын бекитүүдө жана популяризациялоодо Батышта чоң ролду Д.Беллдин, Э.Тоффлердин, Т.Стоуньердин, А.Турендин, У.Дайзарддын, М.Кастельстин ж.б. эмгектери ойногон. Маалыматтык коом концепциясынын маңызы – постиндустриалдык теориясы үчүн экономиканы салттуу агрардык, өнөр жай секторуна жана кызмат көрсөтүүлөр секторуна бөлүүгө дагы маалыматтык сектор кошулган. Бул сектор кызмат көрсөтүүлөр тармагынан чыгарылган, жана дал ошол маалыматтык сектор маалыматтык коом үчүн система түзүүчү болуп чыгууда. Бул концепцияда маалымат, билимдер, жаңы маалыматтык технологиялар жана телекоммуникациялар азыркы коомдогу экономикалык, социалдык жана саясий өзгөрүүлөрдүн негизги агенти болушууда.

Маалыматтык коомдун түптөлүш процессин изилдөөчү Колин К.К. төмөнкүнү белгилейт: маалыматтык коомдун түптөлүшү өзү менен кошо артыкчылыктарды гана алып келбестен, ошондой эле жаңы көйгөйлөрдү да ала келет. Ал айрыкча технократизация маселесин жана аны менен байланышкан коомдун дегуманизация маселесин бөлүп көрсөткөн.

XXI кылымдын башында илимий-техникалык прогресс бир катар жаңы белгилерге ээ боло баштаган. Анын көрүнүштөрүнүн бири – илимий ачылыштарды жүзөгө ашыруунун мөөнөттөрүнүн кескин кыскарышы: 1886-ж. тартып 1919-ж. чейинки жаңы ачылыштарды өздөштүрүүнүн орточо мөөнөтү 37-жылды түзгөн, 1920-ж. тартып 1944-ж. чейин - 24 жыл, 1945-ж. тартып 1964-ж. чейин - 14 жыл болгон, ал эми XX кылымдын 90-жж. эң эле перспективалуу ачылыштар үчүн (электроника, атомдук энергетика, лазерлер) - 3-4 ж. болгон. Илимий билимдин жана өндүрүштү техникалык өнүктүрүүнүн чыныгы атаандаштыгы жаралды.

Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, маалыматташтырылган коомдун түптөлүшү туруксуз өнүгүү моделинен (негизинен постиндустриалдык коомдун алкагында) башталат. Бул моделде маалыматтык коомдун ааламдык калыптанышы жүрөт. Ошондой эле туруксуз өнүгүү моделинде маалыматтык коомдун узак мөөнөттүк болуусуна маалыматтык жана коопсуздуктун башка түрлөрүн узакка жана ишенимдүү камсыз кылууга мүмкүн болбогондугунан улам жетишүү мүмкүн эмес. Маалыматтык коомду өнүгүүнүн, ар кыл түрдөгү ааламдык катастрофалар менен коштолгон цивилизациянын стихиялык өнүгүүсүнөн ноосферанын түптөлүшүнүн баштапкы процессине өтүү – цивилизациянын өмүр сүрүшүнө жана биосферанын сакталышына көмөктөшүү менен экологиялык коопсуз туруктуу өнүгүүгө өтүү жүзөгө ашырылуучу, стадиясы катары кароого болот.

Экинчи параграф – «Коомду маалыматташтыруунун негизги тенденциялары». Маалыматташтыруу барган сайын коомду өнүктүрүүнүн объективдүү мыйзамченемдүүлүктөрү катары өзүнүн маңызын аныктайт. Коомду маалыматташтыруу маалыматтык чөйрөдөгү адамзат цивилизациясынын алга жылуусу болуп саналат. Бул процесстин маанилүүлүгү маалыматташтыруу приоритеттүү максат болуп жаткан бардык

өнүккөн өлкөлөрдө андалган, ага жетишүүгө негизги ресурстар, каражаттар жана коомдун аракеттерди баш ийет. Маалыматташтыруу, эң алды менен, адам баласынын, аны менен бирге коомдун өнүгүшүнө көмөктөшүүчү социалдык процесс катары каралууда.

Коомдун туруктуу өнүгүү моделине өтүүсүнө көмөктөшүүчү маалыматташтыруунун тенденцияларын карап көрөлү: адам баласынын жана коомдун маалыматтык керектөөлөрүнүн өсүүсү; Цивилизациянын өнүгүшүн аныктоочу, маалыматты ресурска айландыруу; маалыматташтыруунун системалуулугу; коомду интеллектуалдаштыруу жана виртуалдаштыруу; инфосферанын түптөлүшү; маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу; билимдердин ааламдык банкын жана адамзаттын интегралдык интеллектин түптөө; маалыматтык коомдун түптөлүшү.

Н.Н.Моисеевдин ою боюнча, маалыматтык коом ноосфера менен өтө тыгыз түрдө байланышкан. «Эгер адамзат качандыр бир убакта ноосфера доорунун босогосун аттап өтсө, анда коом маалыматтык коомдун белгилерин кабыл алышы керек. Тескерисинчеси да туура: маалыматтык коомго карай табигый кыймыл – бул адам баласы аны күтүп турган бийиктиктерди басып өтө тургандыгына ишеним артуунун негизги таянычтарынын бири».

Ошентип, жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот, маалыматташтыруу процесси туруктуу өнүгүүгө өтүү үчүн зарыл. Бирок, бул деген, маалыматташтыруу – бул жашоо үчүн күрөш маселесин чечүүгө карата алып баруучу жалгыз жол дегенди билдирбейт. Бирок бул маселени чечүүгө карата мүмкүн делген жалгыз жана ошону менен катар азыркы учурда жүзөгө ашырылуучу жол, анын үстүнө бул жашоо үчүн күрөш маселелерин чечүүнүн башка жолдорун натыйжалуу табуу мүмкүнчүлүктөрүн түзөт.

Үчүнчү параграф – «Ноосфералык интеллекттин калыптануу процессиндеги маалыматтык технологиялар». Маалыматтык технологиялардын өнүгүшүндөгү башкы тенденция болуп маалыматты берүүнүн, иштетүүнүн, сактоонун санарип методдоруна карай өтүү жана маалыматтык технологияларды интеллектуалдаштыруу саналат. Жаңы маалыматтык технологиялар инсандык персоналдаштырылган билимдин маалыматтык ресурска айландыруунун кубаттуу каражаты болуп саналат.

Компьютерлердин пайда болушу менен дээрлик катар эле жасалма интеллект түшүнүгү келип чыккан. Жасалма интеллектти аныктоо үчүн базалык болуп табигый интеллект түшүнүгү саналат. Табигый интеллект деп азыркы учурда ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү; салыштыруу, абстракциялоо, түшүнүктөрдүн жаралышы, ой жүгүртүү, бүтүм чыгаруу сыяктуу функцияларды өзүнө камтыган орточолонгон, абстракттык таанууга жөндөмдүүлүк. Жасалма интеллект деп, учурда таануу жана ой жүгүртүү процесстерин моделдештирүүнү, эсептөө техникасынын өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн милдеттерди чечүүнүн методдорун адам баласы тарабынан колдонууну максат кылып алган илимий багытты, ошондой эле тигил же бул чен-белгилери (критерийлери) боюнча “интеллектуалдык” деп атала турган

ар кыл түзүлүштөр, механизмдер, программалар түшүнүшөт. Жасалма интеллект белгилүү бир максатка жетишүүгө багытталган жамааттык чыгармачылыкка ар бир ой жүгүрткөн инсанды ыктуу кийирүү, ар бир индивидди коом тарабынан топтолгон маалыматтык ресурстарга карата кирүү мүмкүндүгүнө ээ кылуу үчүн түзүлөт. Жасалма интеллекттин негизги натыйжасы, ал коом алдында жаралган маанилүү маселелерди чечүүгө коомдук интеллектуалдык потенциалды мобилизациялоонун куралы катары чыккандыгында жатат.

Жасалма интеллект идеяларын практикалык колдонуунун эки негизги багыттары болуп төмөнкүлөр саналышат: 1) эксперттик системалар; азыр аларды көп учурда дагы бир термин менен да белгилешет – «билимдерге негизделген системалар»; 2) нейрондук түйүндөр.

Интеллектуалдык маалыматтык технологиялардын өнүгүшүнүн перспективалык багыты болуп виртуалдык чындыктын технологиялары саналат. Виртуалдык чындык термини азыркы учурда окутуу, адам баласынан тигил же бул тапшырыкталган жагдайларда талап кылынган реакцияларды иштетип чыгуу ж.б. үчүн компьютердик түзүлүштөрдүн жана технологиялардын жардамы менен түзүлүүчү чындыкты белгилөө үчүн колдонулат. Гибридик интеллект концепциясы кайсыл бир маанисинде «жасалма интеллект» концепциясына карама-каршы турат. Жасалма интеллект автономдук компьютердик комплекстерди түзүүгө багытталган, адам баласынын “жасалма интеллект” системасына катышуусу убактылуу чектөө катары каралат. “Гибридик интеллект” системасында, тескерисинче, адам баласы жетектөөчү абалды ээлейт. Буга байланыштуу “жасалма интеллектти” түшүнүү да өзгөрүлөт. Азыркы телекоммуникациялык каражаттарды өнүктүрүү компьютердик түйүндөр системасында гибридик интеллекттин негизинде жүзөгө ашырылган социалдык интеллектти калыптандырууга алып келген. Социалдык интеллект жекече аң-сезимди социалдык коммуникацияларга кийирүү мүмкүнчүлүгүн сунуштайт.

Цивилизациянын кризиси ар бир өзүнчө индивидуумдун же индивидуумдардын айрым топторунун интеллектинин адамзаттын жашоо үчүн күрөш маселесин, бул милдетти цивилизациянын өнүгүү динамикасы жана индивидуумдун активдүү жашоо мөөнөттөрү тарабынан аныкталган мөөнөттөрдө чечүүнүн өтө татаалдыгынан улам, жөндөмсүздүгү менен шартталат, ал эми татаал маселелерди чечүү бул интеллекттин прерогативасы болгондуктан, демек цивилизациянын кризисин жеңип чыгуунун дээрлик жалгыз жүзөгө ашырылуучу жолу ноосфералык интеллекти түптөөдө жатат.

Информатиканын өнүгүү процессинде жасалма жана гибридик интеллекттер жаралган. Заманбап интеллектуалдык маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялардын өнүгүшү жана кеңири колдонулушу менен катар ааламдык интеллект калыптанат. Планетардык маалыматтык коомдун түптөлүшү социалдык интеллекттин негизиндеги интегралдык интеллекттин калыптанышына алып келет. Туруктуу өнүгүү

моделине өтүүдө интегралдык интеллект ноосфералык интеллектке трансформацияланган.

Экинчи бөлүм – «Маалыматтык технологиялардын коопсуз аспектерин философиялык-методологиялык издөө». Бул бөлүмдө улуттук коопсуздуктун маалыматтык технологияларынын өбөлгөлөрү каралат.

«Коомду маалыматташтыруунун терс натыйжаларын системалык талдоо (анализ)» аттуу биринчи параграфта маалыматташтыруунун терс натыйжалары жана коомдун негизги тармактарында: экономикада, руханий-маданий жаатта, саясатта, аскерий жана социалдык тармактарда алар жараткан коркунучтар жана кесепеттер каралган.

Маалыматташтыруунун терс натыйжалары катары диссертацияда инсанга, коомго жана мамлекетке (же коопсуздукту камсыздоо ракурсында каралуучу башка объектке) терс таасирин тийгизүүчү, же ошондой таасирлерге мүмкүндүк берүүчү көрүнүштөр түшүнүлөт. Маалыматтык коркунуч (мындан ары жөн гана коркунуч) деп, кимдир-бирөөгө, кайсыл бир нерсеге зыян келтирүү үчүн терс таасирге ээ болгон объективдүү жана субъективдүү маалыматтык факторлорду пайдалануу формасы түшүнүлөт. Маалыматтык коркунуч (мындан ары жөн гана коркунуч) деп, маалыматтык кооптуулукту жүзөгө ашыруунун конкреттүү жана түздөн-түз формасы түшүнүлөт. Жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүнө жараша маалыматтык коркунучтар чыныгы жана потенциалдык болуп бөлүштүрүлөт.

Компьютерлерди кийирүү жана баарын электрондоштуруу, айрыкча кеңселерди, эмгек ишмердүүлүгү тармагындагы жагдайды кыйла өзгөрттү, б.а. кызматкерлерге демилге жана чыгармачылык үчүн азыраак эркиндик калтырышты, бул болсо көпчүлүк адамдар үчүн кызматтык статусунун төмөндөшү менен салыштырылат. Мунун баары акыр аягы стресске алып келүүчү ишенимсиздик абалын, келечек үчүн кооптонууну, толук кандуулук эмес сезимин жаратышы ыктымал.

Компьютердик жана телекоммуникациялык каражаттардын өнүгүшү телекомьютинг сыяктуу эмгектин жаңы формаларынын жаралышына алып келди, ал виртуалдык «мээлердин агышы» маселеси менен түздөн-түз байланышкан; чет элдик компаниялар башка өлкөлөрдүн адистеринин (эреже катары, өнүгүп келе жаткан) интеллектуалдык эмгегин колдонгон, жана бул учурда кызматкер өз өлкөсүнүн чек арасынан чыкпаган учурдагы, бир өлкөнүн илимий потенциалын башка өлкөнүн жыргалчылыгы үчүн пайдалануу коркунучу жаралат. Ошентип, кызматкерлердин өздөрү өлкөдөн кетишпесе да, бирок улуттук адам капиталынын маанилүү бөлүгү интеллектуалдык эмгек катарында чет өлкөдө колдонулууда, бул болсо, эреже катары, ички дүң өнүмүнүн түз жоготууларына (өндүрүлбөгөндүгүнө) алып барат. Бул Кыргызстандын улуттук коопсуздугунун маанилүү аспектеринин бири.

Көпчүлүк адистер катышуучуларга экранда зомбулук актысын жүзөгө ашыргандыгы үчүн жеңиш баллдарын ыйгарган видео оюндар адамдарды чыныгы жашоодо да ушундай аракеттерди жасоого моралдык жактан

даярдайт деп эсептешет. Барган сайын көбүрөөк колдонулуп жаткан Квестке же укмуштуу окуялуу оюндарга өзгөчө көңүл буруу кажет, алар – компьютердик оюндардын негизги жанрларынын бири, ал оюнчу тарабынан башкарылуучу башкы каарман катышкан интерактивдүү оюн. 21-кылымда компьютердик оюндардын сүйүүчүлөрү чындыкка чыгууну чечишкен. Жана “жандуу” квесттер АКШда, Японияда, Россияда жана башка Европа өлкөлөрүндө ачыла баштаган. Будапештте квесттер шаарга баруунун негизги максаты боло баштаган. Ал эми Россияда болсо алгачкы чындыктагы квесттер 2012-жылы жаралган. Кыргызстанга мындай көрүнүш 2015-жылы келген, жана тургундар “жашоо үчүн күрөш оюндарынын” бардык даамын татып көрүшкөн.

1997-жылы өнүгүү маселелери боюнча БУУнун жылдык баяндамасында «маалыматтык жакырдык» түшүнүгү – азыркы маалыматтык жана телекоммуникациялык технологияларды колдонуу принциби боюнча жакырчылык түшүнүгү киргизилген. Ошондой эле эл аралык мекемелердин жана мамлекеттик жетекчилердин барган сайын көңүлүн көп бурган «санарип же маалыматтык теңсиздик» түшүнүгү да пайда болгон. 2000-жылы Японияда ааламдык маалыматтык коомдун Окинава хартиясына кол коюу менен, «чоң сегиздик» өлкөлөрүнүн жетекчилери ааламдык маалыматтык коомду куруу маселелеринде кызматташууга өздөрүнүн ниеттери тууралуу, ошондой эле аны менен байланышкан геосаясий жана маалыматтык теңсиздик көйгөйү сыяктуу социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө көмөктөшүүнү жарыялашкан.

Маалыматташтыруунун терс натыйжалары жана алар тарабынан жаралган коркунучтар жана кесепеттер туруксуз өнүгүү моделинде ачылуучу маалыматташтыруу процессинин зарыл натыйжасы болуп саналат. Коомдун туруктуу өнүгүү моделине карай өтүүдө маалыматтык коомдун түптөлүшүнө жана коомдун ноосфералык трансформациясы жолунда тоскоолдук болуп саналган маалыматташтыруунун терс таасирлерин жок кылуу, же, жок дегенде, минималдаштыруу керек.

Экинчи параграф – «Кыргызстандагы маалыматтык технологиялар» деп аталат.

Маалыматтык технологиялар рыногун компьютерлерди, программалык камсыздоолорду, кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүү менен алектенген компаниялар ээлеп келишет. Ар кыл түрдөгү тейлөөлөр (сервистер) эң олуттуу үлүшүн түзүшөт. Дүйнө жүзү боюнча маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын рыногун, анын ичинде телекоммуникациялык тармакты камтыган, рынокту бөлүп көрсөтүү салттуу катары кабыл алынган.

Азыркы Кыргызстанда төмөнкүлөр үчүн шарттар түзүлүүдө: билим берүү системасынын кадрдык потенциалын сактоодо; IT тармагын өнүктүрүүдө; мамлекет тарабынан тармактын стратегиялык маанисин түшүнүү жаатында. 2017-жылдын 3-апрелинде Кыргыз Республикасынын Президенти А.Ш.Атамбаев Кыргызстанда билимдерге негизделген, экономиканы – «Таза

коом» акылдуу өлкөнү – адам капиталына жана инновацияларга, курчаган чөйрө менен гармонияда болууга негизделген стратегиясынын, Өлкөнүн 2040-жылы туруктуу өнүгүү Стратегиясынын өзөктүү компоненти болуп саналган таза, ак ниет коомду куруунун зарылдыгын белгилеген. Кыргызстан эмгек ресурстары сыяктуу бай ресурстарга ээ. Дал ошол ресурстун өзү IT тармагынын негизине коюлушу керек.

Маселе ааламдык рынокто туура рыноктук алкакты ээлеп алууда жатат. Мына дал ушундай саясат мамлекеттик деңгээлде Индияда, Россияда жана башка бир катар өлкөлөрдө иштелип чыккан. Учурда өлкөлөр маалыматтык технологиялардын экономикасы жаатында ааламдык рынокто мыкты жыйынтыктарды көрсөтүшүүдө. 21-кылымдын башына карата дүйнөдө программалык камсыздоонун болгону бир нече экспортёрлору бар, алар программалык камсыздоону алып келгенге караганда көбүрөөк алып чыгышкан нетто-экспортерлор. Бул АКШ, Индия, Кытай. Россия маалыматтык технологиялар рыногу менен гана байланышкан эмес, ошондой эле азыркы дүйнөнүн жашоосуна ITнин таасир этишинин ааламдык социалдык-экономикалык аспектери менен байланышкан эл аралык процесстерге катышууда.

Кыргызстандын бийлиги Кыргызстанды Борбордук Азияны, Европаны, Азияны жана Жакынкы Чыгышты бириктирүүчү IT-хабка айландырууну үмүттөнүшкөн. Эмне кооптондурууда? Бардык өлкөлөрдө бул мамлекеттик деңгээлдеги улуттук долбоор. Биздин учурда болсо «Таза коом» долбоорун ишке ашыруу үчүн Дүйнөлүк Банк, Азия Өнүктүрүү Банки, АКШ, Россия, Түштүк Корея, Япония жана башка мамлекеттер даярдыгын билдиришкен. Донорлор тарабынан берилген каражаттар атайын ошол максаттар үчүн түзүлгөн трасттык фонддорго келип түшөт.

2020-жылга карата ар бир жаран мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн спектринин баарын электрондук форматта пайдалануу мүмкүнчүлүгү болууга тийиш. 2017-жылдын июнь айынан тартып декабрь айын кошкондо жарандар өз паспортторун электрондук паспортко акысыз негизде алмаштыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Көпчүлүк бизнес - процесстер санарипке өткөрүлгөн. 2020-жылы биз мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү электрондук форматка өткөрүү жана аларды кантип пайдалануу керектиги боюнча адамдарды агартуу тууралуу кеп кылбастан, стратегиялык чечимдерди кабыл алуу үчүн ири маалыматтарды пайдалануу, аналитика жасоо тууралуу кеп кылууга өтөбүз. Ал мезгилге чейин бизде блокчейн, big data деген түшүнүктөр мамлекеттик деңгээлде кийирилиши керек.

Буга байланыштуу адам ресурстарын, математикалык мектепти жана технологиялык күчтү бириктирүүдөн өз ара пайдалуу синергетикалык натыйжаны алуу үчүн Кыргызстан, Россия жана Батыштын ортосунда «көпүрөлөрдү орнотуу» идеясы кыйла перспективалуу жана конструктивдүү болууда.

Таза Коом программасынын биринчи максаты – өкмөттү санарип форматка өткөрүү: же болбосо мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн ири

санын онлайн-форматка өткөрүү, же болбосо алардан баш тартуу. Мисалы, жаран менен мамлекеттин өз ара аракеттешүүсү үчүн керек болгон маалым каттардан баш тартуу. Мамлекеттик органдар өздөрү ошол маалыматтар менен алмашышы керек болот. Мисалы, Соцфонд карыздын жоктугу тууралуу маалым катты берет. Учурда ал банктар менен активдүү иштөөдө, мында зайым алуучу банкка келгенде аны кайра маалым кат алып келүү үчүн жөнөтүүнүн кереги жок болот Социалдык фонд зайым алуучунун уруксаты менен түздөн-түз маалыматты банкка жөнөтөт. 2040-жылга карата мамлекет өнөктөштөр менен биргелешип жаңы технологияларды түзүүчү, аларды ийгиликтүү колдонуучу жаңы муунду өстүрүүнү пландаштырууда. Тек гана Кыргызстанда гана эмес, ошондой эле бүткүл дүйнө жүзүндө талапка жооп бере ала тургандай болуу керек. Жарандар ааламдык санарип мейкиндигинде болушат.

Үчүнчү параграф - «Улуттук коопсуздук системасындагы маалыматтык технологиялар». Азыркы мезгилде адам баласынын, коомдун, мамлекеттин маанилүү кызыгууларынын көпчүлүгү ири даражада аларды курчаган маалыматтык чөйрөнүн абалы менен аныкталат. Ошондуктан маалыматтык коопсуздук, коопсуздуктун бардык калган түрлөрүнөн «орун алып келген», улуттук коопсуздуктун маанилүү компоненти катары карала тургандыгын божомолдоого болот.

Кыргызстан учурда ошол кыргызстандыктардын өздөрүнүн катышуусу менен өлкөдөгү калыптанып калган социалдык-саясий жагдайларды өз кызыкчылыктарын алга жылдыруу максатында колдонуп келген жакынкы жана алыскы чет өлкөлөр тарабынан жасалган маалыматтык агрессияга туш болууда. Акыркы 15 жыл аралыгында өлкөдөгү болуп өткөн жана болуп жаткан коомдук-саясий окуялар чет элдик субъекттер тарабынан «тышкы» (эл аралык) жана «ички» (көзөмөлдөнүүчү) жалпыга маалымдоо каражаттарын жана коммуникацияны окуялардын жүрүшүнө таасир этүү максатында маалыматтык мейкиндиктин абалын өзгөртүү үчүн колдонгондугу тууралуу күбөлөп турат. Айрыкча, чет элдик ЖМКда (жалпыга маалымдоо каражаттарында) республикадагы ар кыл окуяларды чагылдыруу Кыргызстан, ага саясий жана экономикалык зыян келтирүүчү пландаштырылган маалыматтык-психологиялык таасирдин курмандыгы болуп жаткандыгын көрсөтүүдө.

Өлкөнүн бийлик түзүмдөрү тарабынан маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өнүктүрүү боюнча кабыл алынып жаткан чараларга карабастан, республикабыздагы болуп жаткан ички социалдык-саясий окуялар Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн улуттук маалыматтык мейкиндикти түптөө, массалык маалымат жана коммуникация системасын өнүктүрүү, эл аралык маалыматтык алмашууну уюштуруу жаатында так мамлекеттик саясатынын жок экендигин көрсөтүүдө. Маалыматтык коопсуздукту камсыздоо системасында коом, маалыматтык жана телекоммуникациялык системалар эң эле аялуу тогоо (звено) болуп калууда. Бүгүнкү күндө маалыматтык талаанын тарышынын кесепетинен

өлкөнүн жашоочулары, айрыкча айыл жергесинин тургундары терс маалыматтык-психологиялык таасир этүүнүн курмандыктары болуп жатышкандыгын факт катары констатациялоого туура келүүдө. Бир тараптуу маалыматтын, тең салмактанбаган маалыматтык-коммуникациялык мамлекеттик саясаттын шарттарында айыл жергесинин тургундары көп учурда өсүү тенденциясына ээ болуп келе жаткан диний-экстремисттик жана террористтик уюмдардын идеологиясынын таасирине кабылышууда.

Буга байланыштуу маалыматтык чөйрөдөгү улуттук мамлекеттик саясатты калыптандыруунун зарылдыгы жаралууда, ага төмөнкүлөр камтылышы кажет: коомго жана мамлекетке терс маалыматтык таасир этүүнүн алдын-алуу, жок кылуу жана алдын-ала чараларды көрүү боюнча комплекстүү иш-чараларды иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу; коомду активдүү маалыматтык каршы аракеттерге даярдоо; улуттук маалыматтык талаанын дүйнөлүк маалыматтык мейкиндигине кирүүсү; массалык маалымат жана коммуникация системасын өнүктүрүү; маалыматтык каршы аракеттер үчүн кадрларды даярдоо системасын калыптандыруу.

Ааламдык компьютердик түйүндөрдүн жардамы менен планетардык маалыматтык мейкиндикти түзүү экономикалык коопсуздук үчүн олуттуу кесепеттерге ээ болушу мүмкүн экендигин белгилейбиз. Маалыматтык мейкиндик мамлекеттик чек арага ээ эмес, чек ара жана бажы кызматтары сыяктуу мамлекеттик кызыкчылыктарды коргоо институттарына ээ эмес, чек ара аркылуу «алып өтүүчү» маалыматтык ресурстардын баалуулугун жана маанисин көзөмөлдөөнүн ыкмалары жана каражаттары азырынча жок. Азырынча мамлекеттик чек ара маалыматтык ресурстар үчүн дээрлик ачык болуп саналат.

Заманбап маалыматтык технологиялар адамдардын психикасына жана коомдун аң-сезимине маалыматтык таасир этүүнүн натыйжалуулугун кескин жогорулатууга, жекече, топтук жана массалык аң-сезимди жашыруун башкаруунун жаңы формаларын түзүүгө мүмкүнчүлүк берди. Маалыматтык таасир этүүнүн башкы максаты катары адам баласы чыгат, социалдык чөйрөдөгү маалыматтык агрессиянын көпчүлүк жыйынтыктары Кыргызстанда азыркы учурда бир кыйла сезилип калгандай. 2017-жылдагы президенттик шайлоонун фонунда маалыматтык агрессия кыйла активдүү байкалды. Instagram, YouTube, OK, Facebook, WhatsApp, Telegram ж.б. кошкондогу жалпыга маалымдоо каражаттарынын инсанга маалыматтык таасир этүүнүн ири мүмкүнчүлүктөрү тууралуу өзгөчө белгилей кетүү керек. Азыркы учурда ЖМК (жалпыга маалымдоо каражаттары) – калк күн сайын, саат сайын, секунд сайын жана ошол замат дароо аймактагы, өлкөдөгү, дүйнөдөгү процесстер тууралуу маалыматтарды ала алган-трансляциялай алган, ал аркылуу элге мындайча айтканда ар кыл көз караштар таңууланган дээрлик жалгыз түзүм. ЖМК (жалпыга маалымдоо каражаттары) коомдогу туруктуу абалды орнотуучу күч катары да, ошондой эле социалдык жарылуунун детонатору катары да чыга алат. Ошентип, өлкөнүн социалдык коопсуздугу маалыматтык коопсуздуксуз толук камсыз боло албайт.

Кыргыз Республикасында Маалыматтарды коргоонун мамлекеттик системасы 1973-жылы уюштурулган. Акыркы жылдары өлкөдө маалыматтык коопсуздукту камсыздоо үчүн чаралар көрүлүүдө, айрыкча, төмөнкүлөр уюштурулган: 2006-ж. – Улуттук Маалыматтык ресурстар, технологиялар жана байланыш агенттиги; 2007-ж. – Маалыматтык коопсуздукту камсыздоо маселелери боюнча ведомстволор аралык комиссия; 2010-ж. – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы Мамлекеттик Байланыш агенттигинин Консультативдик кеңеши; 2014-ж. – Маданият, маалымат жана туризм министрлигинин алдындагы Маалыматтык саясат боюнча кеңеш ж.б.у.с. Маалыматтык коопсуздукту камсыздоо жаатындагы мамлекеттик саясат Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана мыйзамдарын сактоого негизделген.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот: улуттук коопсуздук системасында маалыматтык коопсуздук коопсуздуктун башка бардык түрлөрүнө олуттуу таасир тийгизүүчү коопсуздуктун приоритеттүү түрлөрүнүн бири болуп саналат. Маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу туруктуу өнүгүүгө карата өтүү аркылуу жүрүшү кажет.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөндөгү макалаларда чагылдырылды:

1. Арыпбекова К.Б. «Информационные технологии в развитии Кыргызстана: история и перспективы» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Проблемы науки Россия. - Москва, 2018. - №(5) 29. –С.81-84.
2. Арыпбекова К.Б., Амердинова М.М. «Система национальной безопасности Кыргызстана в рамках информационных технологий» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Путь науки Россия. - Волгоград, 2018. - №(5)51. –С. 70-72.
3. Арыпбекова К.Б. «Кыргызстандагы маалыматтык технологиялар» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана – Бишкек, 2017. - №12, -С.128-130.
4. Арыпбекова К.Б., Искендеров А.У., «Улуттук коопсуздук системасындагы маалыматтык технологиялар» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Вестник КГУ им.И.Арабаева – Бишкек, 2018. –С.107-110.
5. Арыпбекова, К.Б., Амердинова М.М. «Маалымат системасы философиялык категория катарында» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек, 2017. - №9. -С.141-144.
6. Арыпбекова, К.Б. «Информация философская категория как основа построения развивающейся естественнонаучной картины мира» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана – Бишкек, 2015. - №8. –С.113-115.
7. Арыпбекова, К.Б. «Информация как философская категория основа для интеграции различных научных концепций в единую картину мира» [Текст] / К.Б.Арыпбекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана – Бишкек, 2015. - №8. -С.109-112.

8. Арыпбекова, К.Б. «Роль и влияние информационных технологий на современное мировоззрение» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Проблемы совершенствования управления природными и социально-экономическими процессами на современном этапе. Труды IV Международной научно-практической конференции 5-6 июня 2017. –С.133-138.

9. Арыпбекова К.Б. «Коомдогу маалыматтык технологиялардын калыптануу тенденциялары» [Текст] / К.Б. Арыпбекова // Заманбап педагогикалык билим берүүнүн жана илимдин теориялык жана методологиялык көйгөйлөрү. IX Эл аралык илимий практикалык симпозиумдун жыйнагы. - Бишкек, 2018. –С.102-105.

10. Арыпбекова К.Б., Амердинова М.М. «Системный анализ негативных эффектов информатизации общества» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Путь науки Россия. - Волгоград, 2018. -№(8)54. –С.64-66.

11. Арыпбекова К.Б. «Методологические проблемы информатизации образования» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Евразийское научное объединение Россия - Москва, 2019. -№(2)48. –С. 283-284.

12. Арыпбекова К.Б. «Философский анализ стратегии развития информационных технологий в современном Кыргызстане» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Проблемы науки Россия. - Москва, 2018. -№(5)29. –С.84-86.

13. Арыпбекова К.Б., Амердинова М.М. «Цифровая трансформация в переходе на ноосферизацию образования» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Актуальные вопросы образования и науки Россия. - Архангельск, 2019. - №(1)67. –С. 92-95.

14. Арыпбекова К.Б. «Маалымат философиялык категория жана дүйнөнүн бирдиктүү картинасынын концептуалдык негизи катары» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Вестник КГУСТА им.Н.Исанова. - Бишкек, 2018. –С.58-63.

15. Арыпбекова К.Б. «Диалектика взаимосвязи информационного общества и экологии человека» [Текст] / К.Б. Арыпбекова //Актуальные вопросы образования и науки Россия. - Архангельск, 2019. -№(1)67. –С. 90-92.

Арыпбекова Кайыркүл Бактыгуловнанын философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган 09.00.11 - социалдык философия адистиги боюнча «Маалыматтык технологиялардын генезисинин жана мааныманызынын философиялык анализи» аттуу темада жазылган диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Өзөк сөздөр: маалыматтык технологиялар, коомдун трансформациясы, коомду маалыматташтыруу, неосфералык интеллект, маалыматтык коопсуздук, улуттук коопсуздук.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп коомдун коопсуз өнүгүүсүн камсыздоо менен өз ара байланышта аны маалыматташтыруу процесси саналат.

Изилдөөнүн негизги максаты - коомду маалыматташтыруу көйгөйлөрү жана жаңы цивилизациялык парадигмаларды ишке ашырууга көмөктөшүүчү, коомдун маалыматтык чөйрөдөгү коопсуздугу менен байланышкан социалдык-философиялык аспектилерди аныктоо.

Иштин теориялык жана методологиялык негизин көрүнүктүү философтордун илимий эмгектери жана парадигмалары, идеялары, гипотезалары, көз караштары жана жоболору түздү. Изилдөө процессинде илимий таануунун негизи болуп саналган, объективдүүлүк, тарыхыйлуулук, системалуулук жана себептүүлүк жоболору менен бирге талдоонун жана синтездөөнүн, абстракциядан конкреттүүлүккө өтүү принциптери колдонулган.

Алынган жыйынтыктар жана жаңычылдык. Изилдөөнүн теориялык жана практикалык мааниси көрүнүктүү окумуштуулардын илимий эмгектеринде изилденген, маалыматташкан коомду калыптандыруунун этаптары тууралуу философиялык билимдерди тереңдетүүдө жана кеңейтүүдө чагылдырылган. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар маалыматташтыруунун негизги позитивдик цивилизациялык тенденцияларын: маалыматты өнүгүүнүн приоритеттүү ресурсуна айландырууну; адамзаттын интегралдык интеллектин калыптандырууну; маалыматташтырылган коомдун түптөлүшүн кийинки илимий-теориялык өздөштүрүү үчүн, Кыргызстандын жогдорунун студенттери, магистранттары жана аспиранттары үчүн философия боюнча окуу программаларын иштеп чыгууда кызмат кыла алат.

Колдонуу тармагы. Изилдөөнүн негизги жоболорун жана тыянактарын окуу-процессинде философиянын тарыхы жана психологиянын бөлүмдөрү, тарых жана башка гуманитардык дисциплиналар боюнча лекцияларды окууда колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Арыпбековой Кайыркүл Бактыгуловны на тему: «Философский анализ сущности и генезиса информационных технологий» представленной на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия.

Ключевые слова: информационные технологии, трансформация общества, информатизация общества, ноосферный интеллект, информационная безопасность, национальная безопасность.

Объектом диссертационного исследования является процесс информатизации общества во взаимосвязи с обеспечением его безопасного развития..

Основной целью исследования является выявление историко-философских аспектов, связанных с проблемами информатизации общества и его безопасности в информационной сфере, способствующих реализации новой цивилизационной парадигмы.

Теоретической и методологической основой работы составили научные труды и парадигмы, идеи, гипотезы, взгляды и положения известных философов. В процессе исследования вместе с положениями объективности, историзма, системности и причинности, являющимися основами научного познания, были использованы принципы анализа и синтеза, перехода от абстракции к конкретности.

Полученные результаты и новизна. Теоретическая и практическая значимость исследования выражается в углублении и расширении философских знаний о этапах формирования информационного общества, исследованных в научных трудах известных ученых. Результаты, полученные в исследовании могут служить для дальнейшего научно-теоретического изучения основных позитивных цивилизационных тенденций информатизации: превращение информации в приоритетный ресурс развития; формирование интегрального интеллекта человечества; становление информационного общества, при разработке учебных программ по философии для студентов, магистрантов и аспирантов вузов Кыргызстана.

Область применения. Основные положения и выводы исследования могут быть использованы в учебно-образовательном процессе при чтении лекций по истории философии и разделах психологии, истории и другим гуманитарным дисциплинам.

SUMMARY

To dissertation of Arypbekova Kaiyrkul Baktygulovna on theme: “Philosophical analysis of the essence and genesis of information technology”, for receiving science-degree of the Candidate of Philosophic Sciences on specialty of 09.00.11 – Social Philosophy

Key words: information technology, transformation of society, informatization of society, noospheric intelligence, information security, national security.

The object of the dissertation research is devoted the process of informatization of society in interrelation with ensuring its safe development ..

The main goal of the research is to identify historical and philosophical aspects related to the problems of informatization of the society and its security in the information sphere, which contribute to the implementation of the new civilisal paradigm.

Theoretical and methodological basis of the work were scientific works and paradigms, ideas, hypotheses, views and positions of known philosophers. In the process of research, together with the provisions of objectivity, historicism, systemic and causality, which are based of scientific knowledge, the principles of analysis and synthesis and transition from abstraction to concreteness.

The results obtained and the novelty. Theoretical and practical significance of the research is expressed in the deepening and expansion of philosophical knowledge about the stages of the formation of the information society, studied in the scientific works of famous scientists. The results obtained in the study can serve for further scientific and theoretical study of the main positive civilizational trends in informatization: the transformation of information into a priority resource for development; formation of the integral intellect of mankind; the formation of the information society, the development of curricula on philosophy for students, undergraduates and graduate students of universities in Kyrgyzstan.

Application area. The main provisions and conclusions of the study can be used in the educational process, in the course of lecturing on the history of philosophy and sections of psychology, history and other humanitarian disciplines.